

Artur Bagdasarov
RU-10100 Moskva
a_bagdasarov@mail.ru

PONEŠTO O NORMI, PRIRUČNICIMA I JEZIČNOM ZAKONU

Jezič je društvena pojava i komunikacija u društvu nemoguća je bez jezične norme koja se iskazuje na svim razinama jezične strukture: fonetičkoj, leksičkoj, gramatičkoj, sintaktičkoj i stilističkoj. Oblikovanje jedinstva etnojezika (ili nacionalnoga jezika) nije moguće bez ustaljivanja jedinih gramatičkih, rječotvornih, rječoporabnih, izgovornih i drugih pravila. Norma etnojezika jest općenarodna, a stvara se u rezultatu povijesnih procesa uzajamnoga djelovanja, kako pismeno-književne, tako i usmeno-razgovorne podvrste narodnoga jezika. Jezična je norma, riječima Borisa Golovina, »povijesno prihvaćeni i u danoj zajednici (poželjni) odabir jedne od funkcionalnih paradigmatičnih i sintagmatičnih inačica jezičnoga znaka.« Norma obuhvaća sve aspekte ljudske djelatnosti jer regulira uzajamne odnose i međusobnu povezanost ljudi u društvu. U jeziku postoji opisna (deskriptivna) i propisna (preskriptivna) norma. Deskriptivna norma je statična u usporedbi s preskriptivnom. Naravno da može postojati i preskriptivno-deskriptivna (ili deskriptivno-preskriptivna) norma koja je primjerice predstavljena u *Velikom rječniku hrvatskoga standardnog jezika* iz 2015. godine koji je sastavljen na deskriptivnim načelima, ali u njemu su prisutna i počela preskriptivnosti u vidu različitih grafičkih oznaka i uputnica. Norme se početno razvrstavaju kao: *direktivne* (zapovjedne ili imperativne) – obvezne za porabu u jezičnoj zajednici i *pravorječne* (dispozitivne) ili *inačične* koje dopuštaju pojedine inačice na svim razinama jezičnoga ustroja (strukture). U etnolingvokulturnoj zajednici konkurentne jezične inačice procjenjuju se u normi standardnoga jezika kao standardne (“pravilne”) i nestandardne (“nepravilne”), neutralne i stilski obilježene. Jezična norma književnoga (standardnoga) jezika obično je konzervativna jer je u njezinoj funkciji očuvanje i održavanje kulturnih tra-

dicija i jezičnoga jedinstva. Konzervativizam jezične norme preduvjet je za dugotrajno postojanje višestoljetne etnolingvokulturne i duhovne baštine i tradicija. Normiranje se provodi svjesno i sustavno u sklopu književnoga (standardnoga) jezika. Normu književnoga (standardnoga) jezika propisuju normativni priručnici: pravopis, gramatika i normativni rječnik.

Katkad pojedine ustanove ili jezikoslovci normativnih priručnika svatko za sebe određuje normu bez obrazloženja ili s obrazloženjem što stvara dodatnu razmiricu, proturječje među njima i nesigurnost u pisanju i govorenju porabnika (korisnika). U jednom priručniku možemo naći jedno normativno rješenje, u drugom drugo, a u trećem i jedno i drugo, tj. sad ovako, sad onako. Književni (standardni) jezik je jezik škole, državnih ustanova, književnosti, znanosti, medija. Norma ne ovisi o ukusima pojedine ustanove ili pojedinih jezikoslovaca. Ne možemo, primjerice, obrazovnim i odgojnim ustanovama preporučivati jednu normu, a u jezičnoj praksi, primjerice, u administraciji ili publicistici imati drugu ili i jednu i drugu. Norma je književnoga (standardnoga) jezika općeprihvaćena poraba jezičnih sredstava, jednako i uzorno počelo jezika. Norma je razmjerno uravnotežen način jezičnoga izražavanja. U isto je vrijeme jezična norma povijesna pojava i njezina je promjena prouzročena stalnim razvitkom jezika. U priručnicima se može također vidjeti česta normativna nedosljednost. Zbiva se da jedni te isti autori u normativistici tijekom godine ili dvije iznenada mogu promijeniti vlastito normativno rješenje u svojim publikacijama. Norma je doista pokretna i mijenja se, ali to se ne zbiva preko noći. Put od odabira norme do njezine kodifikacije predug je i često težak i osniva se ili mora se osnivati ponajprije na jezikoslovnim ili jezičnim čimbenicima njegova funkcioniranja u jezičnoj praksi i životu zajednice. U književnom (standardnom) jeziku norma je obično jedna te ista, ujednačena i uzakonjena (kodificirana). Ako u književnom (standardnom) jeziku postoje dvije ili katkada više normativnih inačica, tada se u normativistici tijekom standardizacije odabire jedna inačica, ili, ako se to još ne može provesti zbog aktivne porabe i jedne i druge inačice, priznaju se te inačice istovrijednicama dok ne dođe vrijeme za novo normativno vrjednovanje. Osim toga, norma se propisuje, a ne preporučuje ili dopušta uz pomoć jezičnih savjeta. Normativni status odvojene skupine normativnih pravila i riječi (leksema) nije do konca sređen, napose kada uspoređujemo različite jednojezične objasnidbene rječnike i druge priručnike. Razlog je tih proturječja, međusobnih neslaganja i moguće nestabilnosti povezan i s pokretljivošću norme koja sadržava ili može sadržavati dvostrukosti, a također i s neusklađenošću i nesređenošću djelovanja različitih sudionika (subjekata) jezične politike.

Objekt jezične politike u jednojezičnom društvu jesu jezične norme u pismu, gramatici, leksiku, stilistici, izgovoru. Normiranje je usmjereno ponajviše na pisani, a ne na govorni jezik. U hrvatskim uvjetima osnovni objekti svjesnoga utjecaja društva na književni (standardni) jezik jesu: 1) pravopis, 2) nazivlje (terminologija), 3) normativno-stilski jezični sustav. Kao glavni subjekti jezične politike u Hrvatskoj nastupaju ili mogu nastupati: 1) ministarstva (npr. Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Ministarstvo kulture), 2) znanstveno-istraživačke ustanove (npr. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Razred za filološke znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti), 3) savjetodavna i znanstveno-nastavna tijela (npr. Odbor za normu hrvatskoga standardnoga jezika Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu), 4) društvene kulturno-prosvjetne organizacije (npr. Matica hrvatska, Hrvatsko filološko društvo, Društvo profesora hrvatskoga jezika), 5) poznati, ugledni jezikoslovci i kulturni djelatnici, 6) čelnici medija (npr. urednici tiskovnih, radijskih i televizijskih medija te nakladnih kuća). Među subjektima jezične politike nema potpunoga jedinstva u pojedinim pitanjima strategije razvitka hrvatskoga književnoga (standardnoga) jezika i kodificiranja njegovih pojedinih počela (elemenata) u procesu normiranja. Naravno da svi subjekti jezične politike jednako aktivno ne sudjeluju u njoj. Ncentralizirana jezična politika provodi se u uvjetima nepostojanja jezičnoga zakona i znanstvene razradbe teorije i metodologije književnoga (standardnoga) jezika.

Problem je i u tome da nije određen mehanizam izvedbe normativnih odluka različitih subjekata jezične politike. Na koji će način biti ostvarena provedba usvojenih odluka prema pojedinim, primjerice, normativnim odlukama, a ne preporukama bez postojanja koordinacijskoga tijela na razini upravo hrvatske Vlade i jezičnoga zakona o hrvatskom književnom (standardnom) jeziku i njegovoj službenoj te javnoj porabi? Bez sudjelovanja i odluka Vlade bilo koje rješenje i provedba tih rješenja u javni život bit će otežani. Bilo bi dobro pa i korisno da je sadašnja konferencija odgovorila ili makar pokušala odgovoriti na to važno pitanje u provedbi potrebnih normativnih rješenja.

Bilo bi također valjda dobro u sklopu Odbora za normu hrvatskoga književnoga (standardnoga) jezika razraditi, na osnovi prethodno pripremljenih jezičnih zakona, a u Saboru usvojiti zakon o državnom (hrvatskom) jeziku i jezicima manjina u RH-u koji bi regulirao i osnovne normativne priručnike. U tom jezičnom zakonu treba naglasiti da je državni jezik Republike Hrvatske na cijelom njezinu teritoriju hrvatski književni (standar-

dni) jezik kao jezik državotvornoga naroda uz poštivanje i razvijanje drugih etnolingvokultura u Hrvatskoj. U jezičnom zakonu norma suvremenoga hrvatskoga književnoga (standardnoga) jezika pri njegovoj porabi kao državotvornoga jezika Republike Hrvatske mora određivati Vlada Republike Hrvatske. U sklopu Odbora za normu moglo bi postojati i povremeno povjerenstvo za prihvaćanje i izradbu osnovnih normativnih priručnika po potrebi. Ministarstvo znanosti i obrazovanja RH u suradnji s Odborom za normu HAZU moglo bi odrediti raščlambu normativnih gramatika, pravopisa i rječnika koji bi sadržavali norme suvremenoga hrvatskoga književnoga (standardnoga) jezika. Nakon provedbe raščlambe, u kojoj bi sudjelovale sve bitne (relevantne) ovlaštene strukovne ustanove, Ministarstvo bi odredilo popis osnovnih normativnih priručnika koje bi regulirao budući jezični zakon. U cilju zaštite i potpore državnoga hrvatskoga jezika tijela državne vlasti u sklopu svoje ovlasti moraju ostvarivati nadzor za poštivanje hrvatskoga zakonodavstva. Nepoštivanje jezičnoga zakona povlači odgovornost koju određuje zakonodavstvo RH, uključujući porabu riječi i izraza koji ne odgovaraju normama hrvatskoga književnoga (standardnoga) jezika putem organizacije i provedbe neovisnoga vještačenja. Uz pomoć jezičnoga zakona i drugih pravnih akata, Hrvatska će ojačati i učvrstiti položaj hrvatskoga jezika u EU i nastaviti će promicanje vlastite etnolingvokulture u iseljeništvu.

Treba razmisliti i o ustanovljenju ureda za hrvatski jezik pri hrvatskoj Vladi, a pri Hrvatskom saboru lektorske službe koja bi pratila jezično oblikovanje novih zakona i izmjena zakona koje Vlada predlaže, a Sabor usvaja. Razradio bih i objavio u sklopu Odbora teoriju i metodologiju književnoga (standardnoga) hrvatskoga jezika i dijalekata na svim razinama jezičnoga ustroja (strukture), usuglasio pojedina pitanja osnovnih normativnih priručnika, razradio i uključio u funkcionalne stilove hrvatskoga književnoga (standardnoga) jezika i crkveni stil koji je neopravdano izostavljen.

Pravilnosti i usustavljanju pojedinih norma u hrvatskom književnom (standardnom) jeziku svakako pridonosi tijesna međusobna suradnja strukovnih i obrazovnih ustanova, odbora, povjerenstva i pojedinih kroatista. Katkad se zbiva da ustanove i jezikoslovci imaju različita mišljenja i rješenja o tzv. pojedinim normativnim prijeporima, no takvi se slučajevi rješavaju dogovorom. I ova konferencija može valjda tomu nešto pridonijeti uz dobru volju i želju njezinih sudionika. Dobar je primjer makar pokušaja zajedničkoga rješavanja neodgodivih pitanja hrvatske normativistike pokazala rasprava o normama hrvatskoga književnoga (standardnoga) jezika, koju je organizirala Matica hrvatska u proljeće 1998. godine.

Na okruglome stolu bili su prisutni poznati i ugledni hrvatski jezikoslovci: Stjepan Babić, Josip Bratulić, Dalibor Brozović, Sanda Ham, Miro Kačić, August Kovačec, Josip Lisac, Ivo Pranjković, Marko Samardžija i Josip Silić. Slično je raspravljano o normi hrvatskoga književnoga (standardnoga) jezika bilo i na pojedinim sjednicama Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika od 2005. do 2012. godine na čelu s predsjednikom Vijeća akademikom Radoslavom Katičićem i njegovim zamjenikom akademikom Mislavom Ježićem. U Izjavi Odbora za normu hrvatskoga standardnoga jezika Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti iz 2020. godine piše da će Odbor i dalje nastaviti s radom prethodnoga Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika na osnovi njegovih zaključaka i preporuka. Naravno da je u prethodnim raspravama bilo i neslaganja, a moguće i na sadašnjoj konferenciji što je normalno za teme o aktualnom stanju hrvatske normativistike. U jezičnom planiranju normativne problematike *najbolje je strukovno usuglasiti pojedine normativne razmirice i imati konsenzus subjekata jezične politike*, a tek potom ići u akciju kodificiranja. Samo hrvatska jezična zajednica uz suglasje i poštivanje svih zainteresiranih čimbenika može riješiti pojedine moguće prijepore u normiranju hrvatskoga književnoga (standardnoga) jezika i nitko drugi izvana.

Skrenuo bih još pozornost kolega, uzgred budi rečeno, na definiciju naziva *kroatistika* i *kroatologija*. Nazivi *kroatistika* i *kroatologija* značenjski se razlikuju po opsegu hrvatskih interdisciplinarnih sadržaja koje istražujemo i proučavamo u različitim znanstvenoistraživačkim i znanstvenonastavnim ustanovama. Kroatistika se kao interdisciplinarno područje hrvatske filologije bavi ili se mora baviti hrvatskim jezikom, književnošću i narodnom kulturnom baštinom (folklorom), dok se kroatologija, koju je osmislio akademik Radoslav Katičić, osim kroatistikom, bavi i drugim humanističkim i djelomice društvenim disciplinama. Kao podvrstu kroatistike predložio bih uvesti u porabu i naziv *jezikoslovna kroatistika*, koja istražuje i proučava upravo hrvatski jezik i njegovu metodiku nastave.

I na koncu, jezik, kultura, povijest, duhovne vrjednote i nacionalne tradicije alfa su i omega društvenoga razvoja. Temelj jedinstva hrvatske države je svakako i državotvorni hrvatski jezik. Hrvatski jezik oblikuje općeduhovno, građansko, kulturno i obrazovno područje. Služiti se njime na visokoj razini treba znati i slobodno moći svatko u Hrvatskoj. Valja mu posvećivati što više pozornosti i voditi skrb o njemu na svim razinama njegove pojavnosti, od škole do državnih ustanova, jer hrvatski književni (standardni) jezik ne postoji sam po sebi, njega stalno moramo svjesno njegovati, pomno proučavati, brižno čuvati i razvijati. Hrvatski književni (standardni) jezik, kao jezik javne i službene porabe u svim područjima ži-

vota hrvatske jezične zajednice, nije dan jednom zasvagda; status jezika, njegovo jezično planiranje, razvitak i njegovanje moraju biti stalna skrb države i struke.